

**TURUN
YLIOPISTO**

**Perheiden moninaisuus oppimateriaaleissa:
sisällönanalyysi perheiden representaatioista neljännen
luokan oppikirjoissa**

Kasvatustiede
Kandidaatintutkielma
Laatija:
Pihla Välimäki
25.3.2026
Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Kandidaatintutkielma

Tutkinto-ohjelma, oppiaine: Luokanopettajan tutkinto-ohjelma, kasvatustiede

Tekijä: Pihla Välimäki

Otsikko: Perheiden moninaisuus oppimateriaaleissa: sisällönanalyysi perheiden representaatioista neljännen luokan oppikirjoissa

Ohjaaja: Laura Helle

Sivumäärä: 32 sivua

Päivämäärä: 25.3.2026

Tässä tutkimuksessa käsitellään perheiden moninaisuuden ilmenemistä neljännen luokan oppikirjoissa. Perheiden kasvava moninaisuus on globaalisti ajankohtainen aihe, joka koskee myös suomalaista yhteiskuntaa, mutta jotkin perhetyypit saatetaan edelleen kokea kulttuurisesti oikeammaksi kuin toiset. Koululla instituutiona on tärkeä tehtävä moninaisuutta arvostavan ilmapiirin rakentamisessa. Tähän veloitetaan myös perusopetuksen opetussuunnitelman tasolla. Oppikirjat ovat vahvasti osa koulun toimintakulttuuria, joten on tärkeää selvittää, millaista perhekäsitystä oppikirjat välittävät oppilaille.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka kattavasti perheiden moninaisuus näkyy neljännen luokan oppikirjoissa, ja kuinka usein perhetyypit ovat esillä suhteessa toisiinsa. Tutkimuksessa tarkastellaan myös perheistä tehtyjen representaatioiden luonnetta ja laatua. Tutkimus toteutettiin laadullisena sisällönanalyysinä, jonka kohteena oli yhteensä kymmenen nykyisen opetussuunnitelman mukaista oppikirjaa, neljännellä luokalla yhteisesti opetettavista aineista. Perhetyyppien luokittelun apuna käytettiin teoreettisessa viitekehyksessä koottua käsitejärjestelmää, jossa yleisimmät yhteiskunnassamme esiintyvät perhetyypit jaettiin kategorioihin seuraavasti: heteronormatiivinen ydinperhe, heteropari, etnisesti tai kulttuurisesti moninainen perhe, sateenkaariperhe ja rakenteellisesti moninainen perhe.

Tutkimuksen tulokset tuovat ilmi sen, että osa perhetyypeistä tuodaan huomattavasti useammin esille, kun taas osa jää hyvin vähälle huomiolle, ja niistä tehdyt representaatiot jäävät usein käsitteen tasolle. Heteronormatiivinen ydinperhe ja heteroparit yhdessä käsittivät 57 % eli yli puolet aineiston määritellyistä perhehavainnoista. Etnisesti tai kulttuurisesti moninaisten perheiden osuus oli 20 %, rakenteellisesti moninaisten perheiden osuus 18 % ja sateenkaariperheiden osuus vain 5 %. Perheiden moninaisuuden ilmenemisessä oli myös huomattavia oppikirjakohtaisia eroja. Perheen moninaisuuden esille tuomiseen oli kuitenkin panostettu oppikirjasuunnittelussa jonkin verran, sillä kaikista teoreettisessa viitekehyksessä määritellyistä perhetyypeistä tehtiin jonkinlaisia havaintoja.

Tuloksia voitaisiin hyödyntää aiheen laajemmassa jatkotutkimuksessa sekä perusteluna kiinnittää enemmän huomiota koulu- ja luokkakohtaisten oppimateriaalien valintaan, sillä perheen moninaisuuden esille tuomisessa oli paljon oppikirjakohtaisia eroja. Tuloksilla voidaan myös perustella tarvetta kiinnittää enemmän huomiota perheiden moninaisuuden käsittelyyn oppikirjoissa ja oppikirjasuunnittelun parissa. Perheet olivat usein oppikirjoissa esille nostettu tema, mikä osaltaan luo otollisen pohjan perhekäsityksen moninaisemmalle tarkastelulle.

Avainsanat: perhe, moninaisuus, monikulttuurisuus, seksuaalisuus, sukupuoli, oppikirja, sisällönanalyysi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Teoreettinen viitekehys	6
2.1	Heteronormatiivinen ydinperhe	7
2.2	Sateenkaariperheet	7
2.3	Etnisesti ja kulttuurisesti moninaiset perheet	8
2.4	Perhemuotojen rakenteellinen moninaisuus	8
2.5	Perhemuotojen hyvinvointi ja näkyvyys	9
2.6	Koulun toimintakulttuurin ja oppimateriaalien vaikutus perheiden hyvinvointiin	9
3	Tutkimuskysymykset	12
4	Menetelmä	13
4.1	Tutkimusaineisto	13
4.2	Havaintoaineiston kokoaminen ja sisällönanalyysin toteutus	14
4.3	Tutkimuseettiset lähtökohdat	16
5	Tulokset	18
5.1	Perheiden moninaisuuden ilmeneminen neljännen luokan oppikirjoissa	18
5.2	Perhetyyppien esiintyvyys suhteessa toisiinsa	20
5.2.1	Heteronormatiivinen ydinperhe ja heteroparit	20
5.2.2	Etnisesti tai kulttuurisesti moninaiset perheet	20
5.2.3	Rakenteeltaan moninaiset perheet	21
5.2.4	Sateenkaariperheet ja -parit	21
5.3	Havaintojen luonne perhetyypeittäin	21
6	Pohdinta	24
	Lähteet	27
	Aineistolähteet	31

1 Johdanto

Painetut oppikirjat ovat etenkin suomalaisten luokanopettajien keskuudessa kaikista käytetyin oppimateriaali, ja painetut oppikirjat käsittivät jopa 58 % kaikesta heidän opetuksessaan käyttämästä oppimateriaalista (Satokangas ym., 2021, s. 33). Koska painetut oppikirjat ovat niin laajasti kouluissa kulutettava media, on tärkeää tutkia, millaisia normeja ne sisällöillään heijastavat. Sen lisäksi, että oppikirjat ovat vuosi toisensa jälkeen suosituimpia koulussa käytettäviä oppimateriaaleja, niiden ideologisia sekä pedagogisia sisältöjä tutkitaan vuosi vuodelta enemmän (Karvonen ym., 2017, s. 47). Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka laajasti erilaiset yhteiskunnassamme esiintyvät perheet ovat edustettuina suomalaisen perusopetuksen neljännen luokan oppikirjoissa, ja kuinka moninaisen perhekäsityksen analyysin kohteena olevat oppikirjat tarjoavat oppilaille.

Yhteiskunnassa esiintyvää moninaisuutta ja sen ilmenemistä oppikirjoissa on tutkittu ennestään laajasti, esimerkiksi KUPERA-hankkeessa, jossa kartoitettiin laajasti perusopetuksen kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoisuutta, myös oppikirjojen kuva- ja tekstisisältöjen tasolla (Tamm ym., 2021a) sekä useissa opinnäytteissä, kuten Murtoniemen kandidaatintutkielmassa (2025) ja Hilmolan Pro gradu- tutkielmassa (2026), jotka tutkivat sukupuolten moninaisuutta ja representaatioita suomalaisissa aapisissa. Oppikirjoissa esiintyvistä moninaisuudesta perhekontekstissa ei kuitenkaan löytynyt tai ollut saatavilla vastaavaa aiempaa tutkimusta. Perheiden moninaisuuden teemoja koulun toimintakulttuurissa ja oppimateriaaleissa tulisi kuitenkin tarkastella, sillä useiden tutkimusten mukaan vähemmistöön tai vähemmistötaustaiseen perheeseen kuuluvat nuoret ja lapset ovat vertaisiaan alttiimpia erilaisille hyvinvoinnin haasteille sekä ulkopuolisuuden tunteen aiheuttamalle vähemmistöstressille, minkä lisäksi he kokevat useammin turvattomuuden tunnetta kouluympäristössä (Aarnio ym., 2018; Alanko, 2024; Taavetti ym., 2019).

Oppimateriaalien kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoisuutta sekä oppikirjoissa esiintyvää moninaisuutta tutkittaessa huomattiin, että opettajien näkemykset käytössä olevista oppimateriaaleista vaihtelivat. Osa opettajista oli tyytyväisiä oppimateriaalien sisällön moninaisuuteen, mutta osa koki myös puutteita oppilaan kulttuurisen identiteetin rakentumisen kannalta (Jantunen ym., 2021 s. 86). Esimerkiksi kaupunkilaistyypillisissä kunnissa opettavat arvioivat käytettyjen oppikirjojen tukevan kulttuuri-identiteetin rakentumista heikommin kuin taajaan asuttujen tai maaseutumaisten kuntien opettajat (s. 108–109).

KUPERA-hankkeen tutkijat laativat tulostensa pohjalta suosituksia kasvatus-, kieli- ja kulttuuritietoisien perusopetuksen kehittämiseksi. Opettajille tehdyissä suosituksissa kehoitettiin esimerkiksi tarkastelemaan oppimateriaaleissa tarjottuja samaistumisen kohteita, valitsemaan opetuksessa käytettäviä oppimateriaaleja niin, että samaistumismahdollisuuksia tarjotaan monenlaisille lukijoille, ja ohjaamaan oppilaita kunnioittamaan ja arvostamaan moninaisuutta, jotta heillä olisi hyvät mahdollisuudet toimia kunnioittavasti globaalissa maailmassa. (Tamm ym., 2021b, s. 11–13). Myös oppikirjailijoille ja kustantajille kohdistettiin suosituksia moninaisuuden huomioimisesta oppimateriaaleissa ja niiden suunnittelussa. Heitä kehoitettiin muun muassa tekemään elävän maailman moninaisuus näkyväksi oppimateriaalien kuvituksissa, esimerkeissä ja kertomuksissa, jotta materiaalit tarjoisivat monenlaisia representaatioita ja tukisivat oppilaan identiteetin kehitystä (Tamm ym., 2021b, s. 16–17). Myös muiden tutkimusten tuloksena on tehty samankaltaisia kehotuksia oppimateriaaleihin ja koulujen yhteisen toimintakulttuurin kehittämiseen liittyen (ks. Evans-Santiago & Lin, 2016; Taavetti ym. 2019; Truong ym., 2020a). Koska yllä mainitut tutkimukset esittävät inklusiivisen opetuksen ja oppimateriaalien edistävän vähemmistöperheisiin ja vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten hyvinvointia sekä vähentävän ennakkoluuloja ja syrjintää myös vertaisissa, on perusteltua tutkia sitä, millaista perhenormia oppikirjat tällä hetkellä ylläpitävät ja välittävät.

2 Teorettinen viitekehys

”Perhe on tärkeä ja kaikille tuttu sosiaalinen ryhmä” (Jallinoja ym., 2014, s. 7). Tästä huolimatta Jallinoja ja kollegat (2014, s. 7) myöntävät perheen käsitteen määrittelyn olevan haastavaa, sillä perheet ovat jatkuvasti muuttuvia ja moninaisia, ja niihin liittyvät käsitykset ovat vahvasti sidoksissa aikaan ja kulttuuriin. Perhesosiologisesta näkökulmasta perhekäsite määritellään alati muuttuvista suhteista, määritelmistä ja tekemisestä, jonka mukaan ”perheet ovat mitä perheet tekevät” (Jokinen, 2014, s. 168). Castrénin (2014) mukaan perhetutkimuksessa käytetyn konfiguraation näkökulman valossa perhe taas on elämän mittaan muuttuva, ja sen määritellään muodostuvan nimenomaan sosiaalisten siteiden kautta. Tällainen perhekäsitteen avoimempi tarkasteleminen luo pohjan monimuotoisten perhesuhteiden ja perhemuotojen tutkimiselle ja tunnistamiselle (s. 139–140).

Perhemuotojen kasvava moninaisuus on suuri maailmalajaajuinen ilmiö, joka on ajankohtainen myös suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta suomalainen perhekäsitys niin yksilön kuin instituutionkin tasolla painottaa perinteisenä pidetyn ydinperheen normia (Eerola ym., 2023, s. 489). Vaikka ydinperheen normia ja sen luonnollisuutta on painotettu 1800-luvulta asti, valtaosa perheistä ei ole minään aikana sopinut täydellisesti sen asettamaan muottiin, eikä perhemuotojen ja perhesuhteiden moninaisuus ole ainoastaan moderni ilmiö (Ilmakunnas & Lahtinen 2021, s.13; Jokinen 2017, s. 126).

Vaikka perhemuotojen moninaisuus on globaalisti kasvussa ja perheen käsite sekä kulttuurinen konsepti on murroksessa, tutkimusten mukaan jotkin perheet koetaan silti kulttuurisesti arvokkaammiksi ja oikeammiksi kuin toiset (Eerola ym., 2023, s. 490). Perheiden moninaisuudesta puhuttaessa saatetaan myös tahattomasti vahvistaa heteronormatiivisen suomalaissyntyisen ydinperheen normia puhumalla niistä ”perinteisinä perheinä” ja tähän laatikkoon sopimattomista perheistä, kuten sateenkaari- ja maahanmuuttajataustaisista perheistä, ”toisenlaisina” tai ”moninaisina”, englanniksi *diverse families*. (Eerola ym., 2023, s. 499). Osittain tätä selittää inklusiivisten käsitteiden puuttuminen tai tuntemattomuus suomen kielessä (s. 499). Todellisuudessa perhe käsitteenä ei koskaan ole ollut yksiselitteinen vaan monimuotoinen ja monimutkainen kulttuurisesti, sosiaalisesti ja biologisesti rakentuva konsepti (Ilmakunnas & Lahtinen, 2021, s. 18–20).

2.1 Heteronormatiivinen ydinperhe

Ydinperheellä tarkoitetaan sellaista samassa taloudessa asuvaa perhettä, jonka muodostavat heteronormatiivisen mallin mukaan nainen ja mies sekä heidän yhteiset biologiset lapsensa (Eerola, ym., 2023, s. 490). Suuri osa Suomessa asuvista perheistä koostuu näin ja tämä perhetyyppi koetaan usein kulttuurisesti ideaalina ja luonnollisena, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että suomalainen perhepolitiikka ja lainsäädäntö on kohdennettu pääosin suomalaissyntyisille heteronormatiivisille kahden vanhemman perheille (Eerola, ym., 2023, s. 493). Suomalainen perhekäsitys niin yksilön kuin instituutionkin tasolla siis painottaa kahden suomalaissyntyisen vanhemman ydinperhettä, joka nähdään normina (Eerola ym., 2023, s. 489), minkä vuoksi myöhemmin tutkimuksessa puhuttaessa heteronormatiivisesta ydinperheestä tarkoitetaan ensisijaisesti sellaista miehen, naisen ja heidän biologisten lastensa muodostamaa perhettä, joka aineistosta saatavilla olevien tietojen mukaan sopii tähän Eerolan ja kollegoiden (2023) kuvaukseen suomalaisen perhenormin mukaisesta ydinperheestä.

2.2 Sateenkaariperheet

”Sateenkaariperheet ovat perheitä, joissa ainakin yksi vanhemmista kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön.” (Aarnio ym., 2018, s. 13). Sateenkaariperhe on siis kattokäsite, johon myös itsessään sisältyy paljon moninaisuutta ja erilaisia perhemuotoja. Kahden samaa sukupuolta olevan vanhemman perheen lisäksi sateenkaariperheelle tyypillisiä perusmuotoja ovat esimerkiksi määritelmän alle sopivat uusperheet, yhden vanhemman perheet, transvanhempien perheet, polyamoriset perheet (joissa rakkaussuhteessa olevia aikuisia on useampi kuin kaksi) sekä kahden, kolmen tai neljän vanhemman apilaperheet, joissa lapsen vanhemmuus jaetaan usein pariskuntien kesken tai kumppanusvanhempina (Moring & Kerppola-Pesu, 2017, s. 7). Sateenkaariperheistä ja perheestä yleisesti puhutaan usein lapsikeskeisesti, mutta myös lapsettomat seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvat aikuiset voivat muodostaa yhdessä sateenkaariperheen (Aarnio ym., 2021, s. 16). Tämän tutkimuksen analyysissä myös havainnot lapsettomista sateenkaaripareista luokitellaan käsitteen sateenkaariperhe alle.

2.3 Etnisesti ja kulttuurisesti moninaiset perheet

Jokikokko (2021) määrittelee kulttuurisen moninaisuuden kuvailevana käsitteenä tarkoittavan sitä, että yhteisöissä elää erilaisia ihmisiä ja ryhmiä kuten perheitä, joilla on omia moninaisia tapoja olla ja elää (s. 5). Kulttuurista moninaisuutta kokonaisuudessaan on Jokikokkon (2021) mukaan haastavaa määritellä, mutta käytännössä se näkyy yhteiskunnassa esimerkiksi kieleen, etnisyyteen, uskontoon ja katsomuksiin liittyvinä eroina (s. 3). Koska suomalainen perhekäsitys painottaa kahden suomalaissyntyisten vanhemman normia (Eerola ym., 2023, s. 489), on nähdäkseen perusteltua tarkastella myös etnisesti ja kulttuurisesti tästä mallista poikkeavien perheiden esiintyvyyttä oppikirjoissa.

Tutkimuksessa myöhemmin etnisesti ja kulttuurisesti moninaisista perheistä puhuttaessa tarkoitetaan karkeasti rajattuna sellaisia perhemalleja, jotka esitetään niin, etteivät ne kieleltään, kulttuuriltaan, katsomukseltaan tai etnisyydeltään vastaa täysin yleisen normatiivisen suomalaisen perhekäsityksen (Eerola ym., 2023, s. 489) mukaista perhettä. On kuitenkin hyvä muistaa ja tiedostaa, että kulttuuri ja kulttuuri-identiteetti ovat jatkuvasti muuttuvia, ja yksilö itse määrittelee omat kulttuurinsa, eikä kenenkään kulttuuri-identiteettiä voi määritellä ainoastaan päällepäin näkyvistä ominaisuuksista kuten etnisyydestä tai kielestä (Jokikokko, 2021, s. 5–6).

2.4 Perhemuotojen rakenteellinen moninaisuus

Jokinen (2017) toteaa artikkelissaan perheiden koostuvan nykyään yhä useammin tavalla, joka poikkeaa perinteisenä pidetyn ydinperheen rakenteesta (s. 126–127). Yleisimpinä vaihtoehtoisina perheen rakentumisen tapoina Jokinen (2017) esitti esimerkiksi eroperheet, joissa lapsella on kaksi erillään asuvaa huoltajaa. Rakenteellista moninaisuutta edustavat myös uusperheet, joissa perhe koostuu pariskunnasta, molempien omista lapsista ja mahdollisista yhteisistä lapsista. Muina perheen rakentumisen muotoina Jokinen (2017) esitteli esimerkiksi yhden vanhemman perheet, modernin lisääntymisteknologian avuin perustetut perheet, kahdessa kodissa asuvat perheet sekä adoptioperheet (Jokinen 2017). Jokisen (2017) mukaan perheiden rakenteelliseen moninaisuuteen nykypäivänä ovat vaikuttaneet esimerkiksi avo- ja avioerojen yleistyminen, yhteiskunnan ja perhelainsäädännön tasa-arvoistuminen, modernit hedelmöityshoidot ja uudenlainen vapaus määritellä omia läheissuhteitaan (s. 130–135).

2.5 Perhemuotojen hyvinvointi ja näkyvyys

Suomalaisten sateenkaariperheiden vanhempien kokemuksia tutkivassa kyselyssä kartoitettiin heidän kokemuksiaan lastensa fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista. Kyselyssä neljä viidesosaa sateenkaariperheiden huoltajista raportoi, että on pelännyt lapsensa tulevan kiusatuksi normista poikkeavan perhemuodon takia, minkä lisäksi puolet arvioi lastensa kokevan loukkaavaa puhetta ja huolta muiden suhtautumisesta omaan perheeseensä liittyen (Aarnio ym., 2018, s. 3).

Aarnio ja kumppanit (2018) havaitsivat tutkimuksessaan sateenkaariperheensä vuoksi kiusattujen lasten kokeman kiusaamisen ajoittuvan usein tiettyyn kouluuikaan ja olevan useimmiten yhteydessä alakouluikään (s. 98). 10–12-vuotiaista lapsista kolmasosa raportoi, ettei koskaan puhu avoimesti sateenkaariperheestään koulussa tai terveystalveissa, ja viidesosa sateenkaariperheen lapsista on piilotellut perhemuotoansa tai valehdellut vanhemmistaan. Kolmasosa niistä lapsista, jotka kertoivat jättäneensä joskus kertomatta sateenkaariperheestään, on pelännyt, että avoimesti puhuminen muuttaisi ihmisten suhtautumista heihin, ja joka seitsemäs on pelännyt, että kertominen johtaisi kiusaamiseen. Viidesosa kyselyyn vastanneista sateenkaariperheen nuorista on myös aktiivisesti valehdellut vanhemmistaan tai piilotellut perhemuotoaan (s. 127).

Heteronormatiivinen perhenormi ja sen ylläpitäminen vaikuttavat myös sateenkaarinuoriin. Nuorisotutkimusseuran ja Setan yhteishankkeena toteutetusta 1619 vastaajan kyselytutkimuksesta raportoitiin, että sateenkaarinuoret voivat keskimäärin muita nuoria huonommin, ja vastanneista sateenkaarinuorista suurin osa kokee haasteita ja vaikeuksia johtuen yhteiskunnan asettamista normeista seksuaalisuuteen ja sukupuoliin liittyen (Taavetti ym., 2019).

2.6 Koulun toimintakulttuurin ja oppimateriaalien vaikutus perheiden hyvinvointiin

Erilaisten perheiden näkyvyys eli representaatio kouluarjessa on tärkeää, sillä kaikki lapset voidaan lähtökohtaisesti opettaa arvostamaan ja kunnioittamaan erilaisuutta itsessään ja toisissaan perhetaustasta, kotikielestä, ihonväristä tai mistään muustakaan ulkoisesta ominaisuudesta riippumatta (Evans-Santiago & Lin, 2016, s. 58). Moninaisuutta näkyväksi

tekemällä ja opettamalla lapset hyväksymään perheiden moninaisuutta jo varhaisessa vaiheessa voidaan parhaassa tapauksessa ehkäistä syrjintää ja kiusaamista, edistää oppilaiden hyvinvointia ja välttää eri perhemuotoihin kohdistuvia haasteita kouluarjessa (Evans-Santiago & Lin, s. 62). Myös Taavetin ja kollegoiden (2019, s. 13) kokoama toimenpide-ehdotus sateenkaarinuorten ja perheiden hyvinvoinnin parantamiseksi kehottaa moninaisuuden lisäämiseen kouluissa ja tarkastelemaan koulun toimintaa ja opetusta moninaisuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Nuorimpienkin oppilaiden kohdalla on tärkeää, että opettaja ymmärtää oppilaan perheidentiteetin tukemisen merkityksen ja edistää luokassaan ennakkoluulotonta toimintakulttuuria (Evans-Santiago & Lin, 2016, s. 56). Myös sateenkaariperheiden vanhemmat arvioivat, että lapsen perheidentiteettiä tulisi tukea koulussa vahvemmin, minkä lisäksi lapset ja nuoret itse ovat esittäneet toiveita siitä, että perheiden ja sukupuolen moninaisuus huomioitaisiin koulun toimintakulttuurissa (Aarnio 2020, s. 59), johon myös käytössä olevat oppimateriaalit ovat yhteydessä.

Se, että painetut oppikirjat käsittävät yli puolet luokanopettajien opetuksessa käyttämästä oppimateriaalista (Satokangas ym., 2021, s. 33), viittaa oppikirjojen ja niiden sisältöjen olevan keskeisessä roolissa koulun arjessa ja merkittävä osa koulun toimintakulttuuria. Opettajan tulisi valita ja arvioida luokassaan käyttämät oppimateriaalit tarkasti, jotta ne olisivat sensitiivisiä ja ennakkoluulottomia (Evans-Santiago & Lin, 2016, s. 56). Yhteiskunnan normien mukailminen oppimateriaaleissa esitettävien perheiden suhteen jättää ulkopuolelle sellaiset perheet, jotka eivät esimerkiksi perhemuodon tai perheenjäsenten etnisyyksien, sukupuolten tai seksuaalisuuksien puolesta sovi yhteiskunnan muottiin. Jatkuva kokemus sosiaalisesta ulkopuolisuudesta, normin ulkopuolella elämisestä ja näkymättömyydestä voi aiheuttaa nuorille vähemmistöstressiä, joka taas ilmenee syrjintänä tai syrjinnän pelkona (Alanko, 2014, s. 6). ”Yhteiskunnan moninaisuus on arkipäivää 2020-luvulla, ja näin ollen myös moninaisten lasten, nuorten ja perheiden näkymisen ja kuulumisen tulisi olla osa nykypäivän lastenkirjallisuutta.” (Pesonen, 2021, s. 103). Näin ollen Pesonen (2021) kehottaa kasvattajia kiinnittämään huomiota myös luokassa käytettävän lastenkirjallisuuden sisällöissä siihen, että jokainen lapsi saisi kirjallisuudesta vahvistusta omalle identiteetilleen (s. 103), ja siihen, että luetut kirjat esittelisivät myös vähemmistöihin määriteltyjä hahmoja ja ryhmiä moninaisina esimerkiksi sukupuolen ja perhemuotojen näkökulmasta (s. 105).

Keskitalon (2021) mukaan oppilaiden ja perheiden kokemusta turvallisesta oppimisympäristöstä ja osallisuudesta koulun toimintakulttuuriin voidaan edistää

huomioimalla perheiden moninaiset taustat koulun toiminnassa. Luottamus, osallisuus ja turvallisuuden tunne taas lisäävät kaikkien kouluviihtyvyyttä sekä helpottavat ja edistävät eri kulttuuri- ja perhetaustoista tulevien oppilaiden oppimista (s. 69). Esimerkiksi Yhdysvalloissa toteutetusta tutkimushankkeesta raportoitiin etnisiin vähemmistöihin kuuluvien LGBTQ (*lesbian, gay, bisexual, trans, queer*) -oppilaiden, eli sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuuluvien oppilaiden, hyötynneen LGBT-inklusiivisesta eli sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden huomioivasta opetussuunnitelmasta. Nämä oppilaat olivat myös kokeneet olonsa koulussa turvallisemmaksi kuin ne nuoret, joiden koulu ei toteuttanut vastaavaa inklusiivista opetussuunnitelmaa. Näissä kouluissa huomattiin edistystä myös koko koulun yleisessä ilmapiirissä sekä koulun oppilaiden asenteissa kaikkia vähemmistöjä kohtaan (Truong ym., 2020a; Truong ym., 2020b; Zongrone ym., 2020a; Zongrone ym., 2020b).

Moninaisuuden näkyväksi tuomista suomalaisessa peruskoulussa ja siellä käytettävissä oppimateriaaleissa ohjataan myös opetussuunnitelman tasolla. Perusopetuksen opetussuunnitelman (Opetushallitus, 2014) koulun toimintakulttuuria käsittelevässä luvussa linjataan ”Oppimisympäristöjä, työtapoja ja opetusmateriaaleja valitsemalla ja kehittämällä luodaan näkyvyyttä inhimillisen moninaisuuden arvostamiselle” (luku 4.1). Myös perusopetuksen opetussuunnitelman 2014 laaja-alainen tavoite L2: Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu; painottaa moninaisuuden arvostamista. Opetuksen laaja-alaisena tavoitteena on siis ohjata oppilaita arvostamaan sekä tuntemaan omia kulttuurisia, uskonnollisia, katsomuksellisia, sosiaalisia ja kielellisiä juuriaan sekä tutustumaan ympäristönsä kulttuuriin ja sen moninaisuuteen, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja puolustamiseen. Tavoitteena on myös ohjata oppilaita muita kunnioittavaan vuorovaikutukseen ja muiden asemaan asettumiseen. (Opetushallitus, 2014).

3 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka laajasti neljännen luokan oppikirjoissa esiintyy yhteiskunnassamme esiintyviä perhemuotoja, ja kuinka moninaista kuvaa suomalaisessa peruskoulussa käytetyt oppimateriaalit välittävät erilaisista perhemuodoista ja perheestä käsitteenä. On kiinnostavaa tutkia, millaisia perheen representaatioita oppikirjoista löytyy, ja tarkastella huomioidaanko oppimateriaaleissa esimerkiksi ydinperheet, sateenkaariperheet, kulttuurisesti ja kielellisesti moninaiset perheet ja rakenteeltaan poikkeavat perheet kuten uusioperheet ja yhden huoltajan perheet? Tavoitteena on myös selvittää, kuinka usein erilaiset perhetyypit ovat esillä suhteessa toisiinsa. Millaiset perheet ovat edustettuna useammin kuin toiset, ja minkälaiset perheet taas jäävät mahdollisesti edustamatta? Näiden tavoitteiden pohjalta muodostuivat tutkimuskysymykset.

1. Kuinka kattavasti perheiden moninaisuus näkyy neljännen luokan oppikirjoissa?
2. Kuinka usein ja missä konteksteissa erilaiset perhetyypit ovat esillä suhteessa toisiinsa?

Perhehavaintojen kontekstilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sitä, esiintyvätkö perhetyypit esimerkiksi kuvituksessa vai tekstissä, minkä oppiaineen kirjoissa perhetyypit esiintyvät ja sitä, kuinka syvällisiä tai pinnallisia havaitut kuvaukset ovat.

4 Menetelmä

Tutkimus toteutettiin 2025–2026 välisenä aikana ja oppikirja-analyysi toteutettiin laadullisena sisällönanalyysinä, joka on kaikenlaisiin laadullisiin tutkimuksiin soveltuva perusanalyysimenetelmä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, luku 4). Tutkimuksessa hyödynnettiin Tuomen ja Sarajärven (2018, luku 4.1) esittämää ohjeellista kuvausta sisällönanalyysin toteuttamisesta. Tuomi ja Sarajärvi ohjaavat rajaamaan aiheen tarpeeksi tarkasti ja koodaamaan tai litteroimaan aineistosta vain tutkimuksen kannalta kiinnostavat kohdat, minkä jälkeen voidaan toteuttaa itse analyysi eli luokitella, tyypitellä tai teemoittaa aineisto (2018, luku 4.1). Tutkimus toteutettiin teoriaohjaavana sisällönanalyysinä, jossa aineiston kokoamisen ja luokittelun apuna käytettiin teoreettisessa viitekehyksessä koottua käsitejärjestelmää yhteiskunnassa esiintyvistä perhemalleista, samalla huomioiden myös aineistosta nousseet viitekehysten ulkopuolelle jääneet havainnot perheestä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, luku 4.2).

4.1 Tutkimusaineisto

Tutkimuksen kohteeksi valittiin juuri neljännen luokan oppikirjat, sillä perhetyyppiin liittyvät syrjinnän, kiusaamisen ja häpeän kokemukset ajoittuivat kaikista vahvimmin alakouluikään ja ikävuosiin 10–12 (Aarnio ym., 2018, s. 98). Tutkimusaineistoksi valikoitui neljännen luokkasteen kaikille yhteisesti opetettavien aineiden kirjoja niin, että jokaista opetettavaa ainetta kohden analysoitiin kahden eri kustantajan oppikirjaa. Analyysin ulkopuolelle jätettiin taito- ja taideaineet: musiikki, kuvataide, liikunta ja käsityö, koska näiden opetuksessa käytetään oppikirjaa huomattavasti harvemmin. Tämän lisäksi pois rajattiin vieraat kielet ja katsomusaineet, sillä niiden opiskelussa on paljon oppilaskohtaista vaihtelua ja toiveena oli saada tutkimuksesta mahdollisimman monen suomalaisen neljäsluokkalaisen kokemukseen yleistettävä tulos.

Tutkimuksen aineisto koostuu siis yhteensä kymmenen kirjan joukosta, johon sisältyy kaksi kappaletta äidinkielen ja kirjallisuuden, matematiikan, yhteiskuntaopin, historian ja ympäristöopin oppikirjoja. Kaikki analyysiin valitut oppikirjat on julkaistu vuoden 2014 jälkeen, joten niiden sisältöjen voidaan olettaa seuraavan tutkimusajankohtana voimassa olevaa perusopetuksen opetussuunnitelmaa 2014 (Opetushallitus, 2014) ja näin ollen täyttävän tutkimuksen tarkoitukseen sopivat kriteerit (Tuomi & Sarajärvi, 2018, luku 3.4).

Tutkimusaineistoksi valikoituivat lopulta satunnaisuuden, saatavuuden ja harkinnanvaraisuuden perusteella seuraavassa taulukossa esitellyt oppikirjat (ks. Taulukko 1).

Taulukko 1: Tutkimuksessa analysoidut oppikirjat

Oppikirjan nimi ja oppiaine	Kustantaja	Painoksen julkaisuvuosi
Milli 4b, matematiikka	Sanoma Pro Oy	2019
Oivaltaja 4a, matematiikka	Otava	2022
Uusi Kipinä: äidinkieli ja kirjallisuus 4	Otava	2018
Huima: äidinkieli ja kirjallisuus 4	Sanoma Pro Oy	2020
Kätkö: alakoulun ympäristöoppi. 4	Sanoma Pro Oy	2021
Tutkimusmatka: ympäristöoppi 4	Otava	2017
Vaikuttaja: alakoulun yhteiskuntaoppi I	Sanoma Pro Oy	2016
Forum yhteiskuntaoppi 4	Otava	2016
Tutki ja tulkitse: alakoulun historia I	Kustannus Aarni	2018
Ritari: alakoulun historia 1	Sanoma Pro Oy	2025

4.2 Havaintoaineiston kokoaminen ja sisällönanalyysin toteutus

Aineiston käsittely aloitettiin keräämällä valikoiduista oppikirjoista kaikki perheeseen liittyvät tai viittaavat maininnat kirjan esimerkeistä, opetusteksteistä, tarinoista, tehtävistä, kuvista, kuvateksteistä ja sanastoista. Perheet tunnistettiin tekstistä perhesanaston tai kontekstin perusteella. Kuvituksissa esiintyvät perheet määriteltiin perheiksi esimerkiksi hahmojen ryhmittymisen ja kuvien kontekstin perusteella. Esimerkiksi jos kuvassa oli yksi tai useampi aikuinen hahmo ja lapsi tai lapsia yhdessä, eikä kontekstista ollut pääteltävissä esimerkiksi ammatillista tai muuta suhdetta, kuvan pääteltiin esittävän perhettä. Esimerkiksi kotiympäristössä kuvatut ryhmät ja parit määriteltiin useimmiten perheeksi.

Aineistoa käsitellessä kaikki sanalliset maininnat perheistä alkuperäisilmauksineen koottiin oppikirjakohtaisesti havaintoaineistoon sellaisena kuin ne esiintyivät aineistoissa. Kuvituksissa esiintyvät perhehavainnot litteroitiin aineistoon mahdollisimman tarkkaan sanallisesti. Ennen havaintoaineiston analyysia havainnot ja niiden litteroinnit tarkistettiin oppikirjakohtaisesti uudelleen niiden yhteensopivuuden varmistamiseksi. Aineiston kokoamisen jälkeen aineistossa esiintyvät perhemaininnat analysoitiin ja luokiteltiin perhetyyppeihin. Luokittelun apuna käytettiin teoreettisessa viitekehyksessä esiteltyä käsittekokonaisuutta, jossa määriteltiin yhteiskunnassa ilmenevät perhetyypit: heteronormatiivinen ydinperhe, heteropari,

sateenkaariperhe, etnisesti tai kulttuurisesti moninainen perhe ja rakenteeltaan moninainen perhe.

Aineistohavaintoja luokitellessa huomattiin, etteivät kaikki perhehavainnot tai kuvaukset kuitenkaan olleet määriteltävissä edellä mainittuihin tai mihinkään muuhunkaan tiettyyn perhetyyppiin, minkä takia aineiston pohjalta muodostettiin myös luokka -ei määritelty. Tähän kategoriaan luokiteltiin kaikki ne havainnot, joista saatujen tietojen perusteella ei voitu muodostaa kokonaista kuvaa perheestä, ja jotka eivät myöskään sisältäneet kuvauksia perheen moninaisuudesta. Tämän lisäksi aineistohavaintojen pohjalta muodostui luokka -muu moninainen perhekuva, johon luokiteltiin ne perheeseen liittyvät havainnot, jotka eivät koskeneet mitään tiettyä perhetyyppiä mutta sisälsivät huomion perhekäsitteen moninaisuudesta. Näitä havaintoluokkia ei redusoitu aineiston ulkopuolelle, sillä ne sisältävät tietoa yleisen perhekuvan rakentumisesta oppikirjoissa.

Aineistohavainnot luokiteltiin perhetyyppeihin oppikirjakohtaisesti taulukoimalla ne oheisen esimerkkitaulukon mukaisesti (ks. Taulukko 2). Aineistohavainnot analysoitiin yksitellen etsien niistä määritelyihin perhetyyppeihin viittaavia piirteitä ja luokiteltiin saadun tiedon mukaisesti. Aineistohavainnoista tehdyt luokittelut tarkistettiin useaan kertaan analyysin yhdenmukaisuuden ja objektiivisuuden lisäämiseksi.

Taulukko 2: Havaintotaulukko

OPPIKIRJA	AINEISTOHAVAINTO	PERHETYYPPI
Huima 4 (Sanoma Pro 2020)	s. 6 kuvassa: äiti, isä ja lapsi rattaissa	Heteronormatiivinen ydinperhe
Huima 4 (Sanoma Pro 2020)	s. 11 tekstissä: ”-Mun isä on parempi kuin sinun, Senja sanoi.”	Ei määritelty
Huima 4 (Sanoma Pro 2020)	s. 62 kuvassa: perhe yhdessä piknikillä, äiti, isä ja poika, äidillä hijab	Etnisesti tai kulttuurisesti moninainen perhe
Forum yhteiskuntaoppi I (Otava, 2016)	s. 33 tekstissä: ”...ja Nean äidin uusi puoliso Maikki hääräävät kakkupöydän ääressä tarjoilujen kanssa.”	Sateenkaariperhe
Forum yhteiskuntaoppi I (Otava, 2016)	s. 34 tekstissä: Perhesanastoa: A. yksinhuoltajaperhe = Perhe, jossa on yksi vanhempi	Rakenteeltaan moninainen perhe

OPPIKIRJA	AINEISTOHAVAINTO	PERHETYYPPI
Tutki ja tulkitse. Alakoulun historia 1, Kustannus Aarni (2018)	s. 126 tekstissä: "Heistä tuli todelliset liittolaiset ja myös pariskunta." (Antonius ja Kleopatra)	Heteropari
Forum yhteiskuntaoppi I (Otava 2016)	S. 37 tekstissä: "Maailma on täynnä erilaisia perheitä"	Muu moninainen perhekuva

Luokittelun jälkeen aineisto kvantifioitiin, joka tarkoittaa havaintoluokkien esiintymiskertojen eli frekvenssien laskemista (Tuomi & Sarajärvi, 2018, luku 4.4.7). Tämä mahdollisti määrällisten menetelmien hyödyntämisen analyysissä ja perheiden esiintyvyyden vertailussa suhteessa toisiinsa. Tässä tutkimuksessa kvantifioinnin tukena käytettiin Excel-ohjelmaa, jolla saatiin järjestelmällisesti taulukoitua perhevaintojen frekvenssit oppikirjakohtaisesti sekä hyödynnettyä laskukaavoja havaintosummien sujuvaan laskemiseen. Ohjelmaa käytettiin myös perhetyyppien esiintyvyyden määrälliseen vertailuun sekä tuloksia havainnollistavien kuvioiden luomiseen. Vertailun lisäksi analysoin yksittäisten perhetyyppien representaatioita ja sitä, missä tai millä tavoin perheen moninaisuutta kuvataan. Analyysiä tehtiin esimerkiksi siitä, kuvataanko perhetyyppejä kuvan vai tekstin muodossa ja minkä aineen oppikirjassa perhetyyppejä esiintyy. Tämän lisäksi analyysissä kiinnitettiin huomiota representaatioiden syvällisyyteen ja informatiivisuuteen.

4.3 Tutkimuseettiset lähtökohdat

Luotettavuus, rehellisyys, arvostus ja vastuunkanto ovat hyvän tieteellisen käytännön perusperiaatteita (Tutkimuseettinen neuvottelukunta [TENK], 2023, 3.1). Tutkimuseettisistä syistä tässäkin tutkimuksessa pyritään huolellisesti noudattamaan näitä periaatteita tutkimuksen eri vaiheissa. Tutkimuksessa pyritään mahdollisimman laajan ja luotettavan tuloksen tavoittamiseen analysoimalla yhden luokka-asteen kaikkien opiskeltavien oppiaineiden kirjoja niin, että jokaisesta yhteisesti opetettavasta aineesta analysoidaan vähintään kahta oppikirjaa eri kustantajilta. Analyysin kohteeksi valikoitiin mahdollisuuksien mukaan hieman uudempia ja vanhempia julkaisuja, sillä kaikissa kouluissa ei todennäköisesti ole käytössä ainoastaan kaikista uusimpia materiaaleja ja painoksia. Analyysin kohteeksi valituista materiaaleista tehdyt tulkinnat tulee tehdä huolellisesti, oppikirjojen tekijöitä ja tekijänoikeuksia kunnioittaen ja arvostaen. Kaikki analysoidut aineistot ovat myös kirjastoista saatavilla olevaa julkista materiaalia, mikä mahdollistaa lukijalle tutkimuksesta tehtyjen johtopäätösten

uudelleentarkastelun ja tutkimuksen toistamisen. Tutkimuksen vaiheet on myös kuvattu mahdollisimman läpinäkyvästi ja aiempi tutkimus on huomioitu avoimen tieteen periaatteiden noudattamiseksi (TENK, 2023, luku 3.2.3.).

Eettisyyden kannalta tutkimuksessa tulee ottaa tarkasti huomioon oikeiden termien käyttö sekä välttää tarpeetonta yleistämistä ja toiseuttamista, jotta tutkimus olisi TENK:n ohjeistuksen mukaisesti myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta arvostavaa (2023, luku 3.2.1.). Perhetyyppeihin liittyvää tutkimusta tehdessä tulee esimerkiksi tiedostaa, että jako oletettuihin heteronormatiivisiin ydinperheisiin sekä tästä normista poikkeaviin perheisiin on kärjistetty, ja tämän välttämiseksi tutkimuksessa puhutaan mahdollisuuksien mukaan jokaisesta perhetyypistä niille määritellyillä nimillä tai luokituksilla ja perheiden moninaisuudesta yleisellä tasolla sen sijaan, että osa perheistä luokiteltaisiin tavallisiksi ja toiset moninaisiksi. On myös aiheellista huomioida se, että myös normin mukaisilla vaikuttavissa perheissä on moninaisuutta, joka ei näy ulospäin, ja että kaikki perheet ovat erilaisia. Oppikirjoissa esiintyvät perheet ovat kuitenkin suurimmilta osin fiktiivisiä, eikä muutamien aineistossa esiintyvien oikean elämän esimerkkiperheiden tietoja tuoda tutkimuksessa tunnistettavasti esille, minkä lisäksi luokittelu tapahtuu vain materiaaleista saatavien tietojen perusteella. Näin tutkimuksessa tapahtuvan luokittelun ja oletusten ei tulisi loukata kenenkään henkilökohtaista identiteettiä. Tutkimuksen tarkoitus ei myöskään ole arvottaa minkäänlaisia perheitä paremmiksi tai huonommiksi kuin toisia.

5 Tulokset

5.1 Perheiden moninaisuuden ilmeneminen neljännen luokan oppikirjoissa

Erilaisia perhehavaintoja ja mainintoja perheestä löytyi aineiston kymmenestä oppikirjasta kaikkiaan 339 kappaletta. Näistä yhteensä 181, eli suurin osa oli mahdotonta luokitella saatavilla olevien tietojen perusteella mihinkään tiettyyn perhetyyppiin, mutta ne eivät myöskään sisältäneet viittauksia moninaisuuteen, joten ne luokiteltiin ryhmäänmäärittelemätön/ei näkyvää moninaisuutta. Heteronormatiivisia ydinperheitä tai sellaiseen viittaavia kuvauksia löytyi aineistosta 55 kappaletta, ja heteropareja 19. Muuta moninaisuutta löytyi yhteensä 27 perhekuvauksesta. Tähän kategoriaan määriteltiin perhekuvaukset, jotka jollain tapaa toivat ilmi perheen käsitteellistä moninaisuutta mutta eivät sopineet mihinkään tiettyyn perhetyyppiin. Etnisesti tai kulttuurisesti moninaisia perhekuvia havaittiin aineistosta 26 kertaa, ja perheen rakenteellista moninaisuutta edustavia perhekuvia löytyi aineistosta 24 kappaletta. Sateenkaaripareja ja -perheitä esiintyi aineistossa 7 kertaa (ks. Kuvio 1).

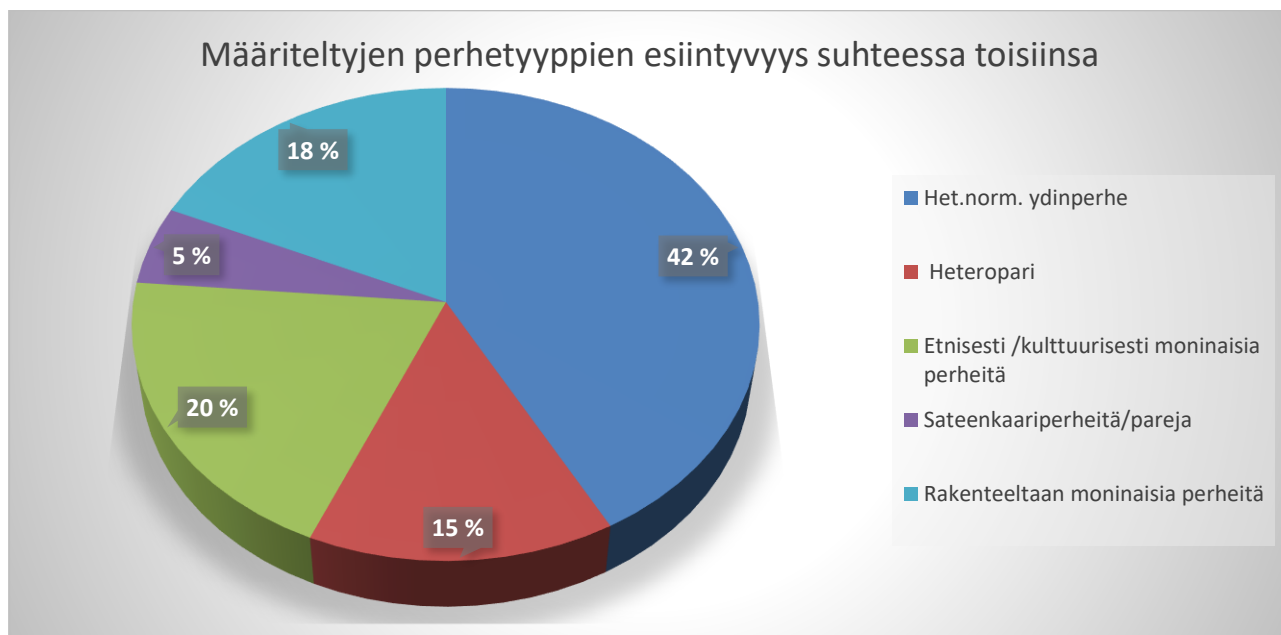
Kuvio 1: Havainnot koko aineistosta (N=339)

Perhehavainnot eivät jakautuneet tasaisesti oppikirjojen kesken vaan perheiden moninaisuudessa ja havaintojen määrässä oli paljon oppikirjakohtaista vaihtelua. Esimerkiksi matematiikan oppikirjoissa perhehavaintoja oli yhteensä 12, kun taas yhteiskuntaopin oppikirjoista perheitä havaittiin 127 kertaa. Rakenteeltaan moninaisia perheitä esiintyi vain yhteiskuntaopin ja historian oppikirjoissa (ks. Taulukko 3). Oppiaineiden nimet on lyhennetty taulukossa seuraavalla tavalla: MA=matematiikka, AI=äidinkieli, YM=ympäristöoppi, YH=yhteiskuntaoppi ja HI=historia (ks. Taulukko 3).

Taulukko 3: Perhehavaintojen jakautuminen oppikirjoittain. (n=perhehavaintoja yhteensä)

<i>Oppikirjan nimi + n</i>	<i>Oppiaine</i>	<i>Het. norm. ydinperheitä</i>	<i>Het. pareja</i>	<i>Etnisesti tai kulttuurisesti moninaisia</i>	<i>Sateenkaariperheitä</i>	<i>Rakenteelta moninaisia</i>
<i>Milli 4b</i> 5	MA	1	2	1	1	0
<i>Oivaltaja 4a</i> 7		1	0	1	0	0
<i>Uusi Kipinä 4</i> 19	AI	3	3	1	0	0
<i>Huima 4</i> 37		8	0	8	1	0
<i>Kätkö 4</i> 21	YM	5	1	1	1	0
<i>Tutkimusmatka 4</i> 18		3	0	0	0	0
<i>Vaikuttaja I</i> 39	YH	3	1	4	1	7
<i>Forum I</i> 88		13	1	7	3	8
<i>Tutki ja tulkitse I</i> 56	HI	10	10	2	0	6
<i>Ritari I</i> 49		8	1	1	0	3

5.2 Perhetyyppien esiintyvyys suhteessa toisiinsa

Kuvio 2: Määriteltyjen perhetyyppien esiintyvyys suhteessa toisiinsa

5.2.1 Heteronormatiivinen ydinperhe ja heteroparit

Heteronormatiivisten ydinperheiden osuus määriteltyjen perhetyyppien joukosta oli jopa 42 %, minkä lisäksi se oli myös aineistossa useimmin esiintyvä yksittäinen määritelty perhetyyppi. Heteropareiksi luokiteltiin 15 % aineiston määritellyistä perhehavainnoista (ks. Kuvio 2). Jokaisesta aineiston kymmenestä oppikirjasta löytyi vähintään yksi heteronormatiivinen ydinperhe, mutta keskiarvallisesti perhetyyppi esiintyi oppikirjassa 5,5 kertaa ja oli kymmenestä oppikirjasta yhdeksässä kaikista useimmin esiintyvä määritelty perhetyyppi (ks. Taulukko 3).

5.2.2 Etnisesti tai kulttuurisesti moninaiset perheet

Etnisesti tai kulttuurisesti moninaiset perheet olivat aineiston toiseksi useimmin esiintyvä määritelty perhetyyppi ja niiden osuus määritellyistä perhehavainnoista oli 20 % (ks. Kuvio 2). Etnisesti tai kulttuurisesti moninaisia perheitä esiintyi vähintään kerran kaikissa muissa oppikirjoissa paitsi ympäristöopin kirjassa Tutkimusmatka: ympäristöoppi 4 (Otava, 2017), jossa perhetyyppiä ei havaittu kertaakaan. Eniten kategoriaan sopivia perheitä löytyi äidinkielen oppikirjasta Huima 4 (Sanoma Pro, 2020), jossa etnisesti tai kulttuurisesti moninaisia perheitä esiintyi kahdeksan kertaa (ks. Taulukko 3).

5.2.3 Rakenteeltaan moninaiset perheet

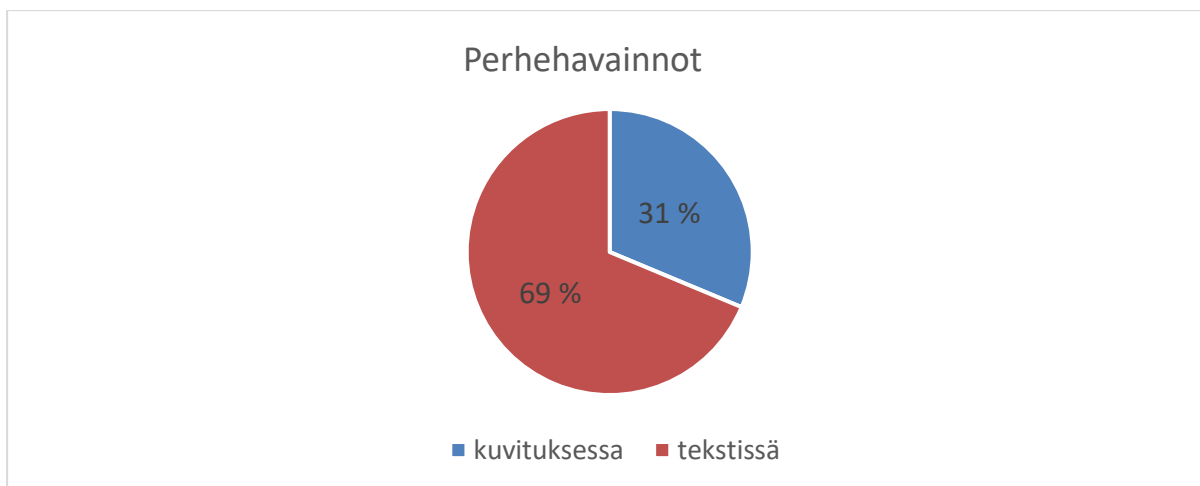
Rakenteeltaan moninaisten perheiden osuus käsitti 18 % määriteltyjen perhetyyppien joukosta (ks. Kuvio 2). Havainnot eivät kuitenkaan jakautuneet tasaisesti, vaan kategorian perheitä ei esiintynyt ollenkaan aineiston matematiikan, äidinkielen tai ympäristöopin kirjoissa. Eniten rakenteeltaan moninaisia perheitä havaittiin yhteiskuntaopin kirjoissa, joista kahdeksan kirjassa Forum I (Otava, 2016) ja seitsemän kirjassa Vaikuttaja: alakoulun yhteiskuntaoppi I (Sanoma Pro, 2016). Toiseksi eniten niitä esiintyi historian oppikirjoissa, joista kuusi kirjassa Tutki ja tulkitse: alakoulun historia I (Kustannus Aarni, 2018) ja kolme kirjassa Ritari: alakoulun historia 1 (Sanoma Pro, 2025).

5.2.4 Sateenkaariperheet ja -parit

Sateenkaariperheet ja -parit olivat kaikista harvimmin oppikirjoissa esiintynyt perhetyyppi. Sateenkaariperheiden ja -parien osuus määritellyistä perhetyypeistä oli 5 % (ks. Kuvio 2). Puolista aineiston oppikirjoista eli yhteensä viidestä seuraavasta oppikirjasta: Oivaltaja 4a (Otava, 2021), Uusi Kipinä 4 (Otava, 2018), Tutkimusmatka: ympäristöoppi 4 (Otava, 2017), Tutki ja tulkitse (Kustannus Aarni, 2018), ja Ritari: alakoulun historia 1 (Sanoma Pro, 2025), ei löytynyt yhtäkään sateenkaariperheeseen liitettävää mainintaa. Muissa oppikirjoissa sateenkaariperheitä esiintyi kerran, poikkeuksena Forum yhteiskuntaoppi I (Otava, 2016), jossa sateenkaariperheeseen liittyviä representaatioita oli kolme (ks. Taulukko 3)

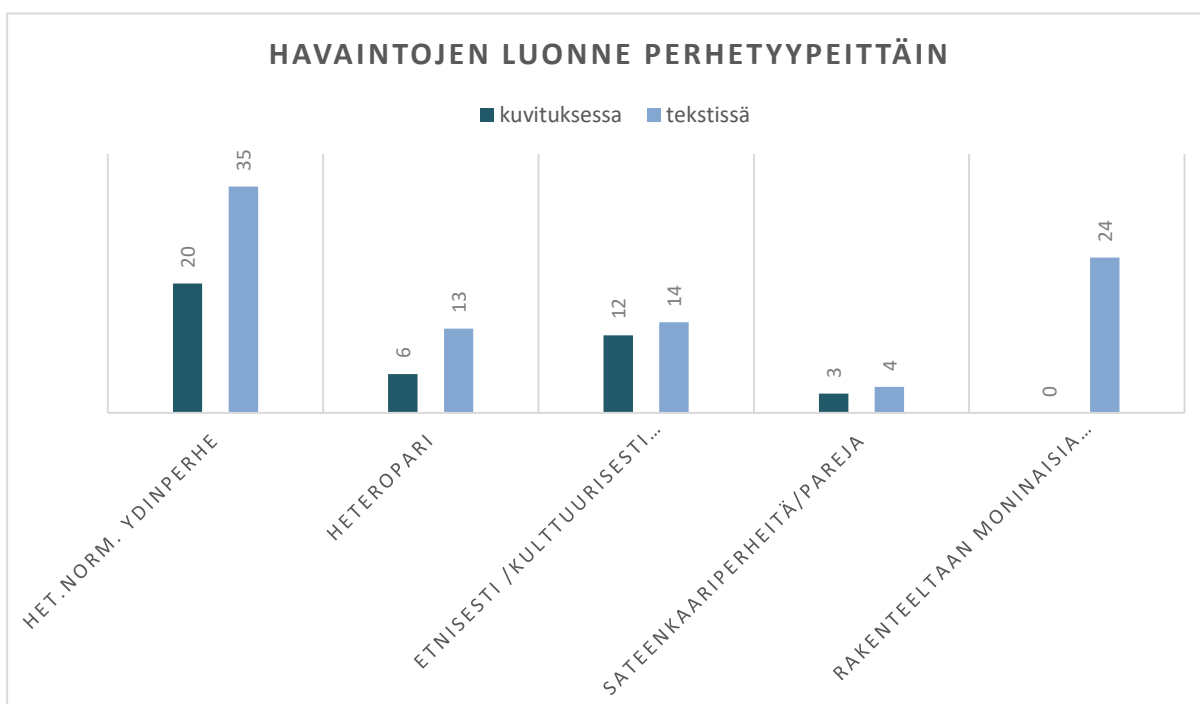
5.3 Havaintojen luonne perhetyypeittäin

Perhe käsitteenä sekä kuvauksina esiintyi monella eri tavalla oppikirjojen kuvituksissa, opetusteksteissä ja tehtävänannoissa. Esimerkkiperheitä, perhesanastoa ja perheeseen liittyviä käsitteitä ja kuvauksia havaittiin oppikirjojen kuvituksissa, opetusteksteissä, otsikoissa, tehtävänannoissa, kuvateksteissä sekä sanastoissa. Tarkempaa analyysia varten havainnot määritellyistä perhetyypeistä: heteronormatiivinen ydinperhe, heteropari, etnisesti ja kulttuurisesti moninainen perhe, sateenkaariperhe- tai pari ja rakenteeltaan moninainen perhe, luokiteltiin esiintymiskontekstinsä perusteella kuvituksesta ja tekstistä tehtyihin havaintoihin. Näistä perhekuvauksista suurin osa eli 69 % esiintyi aineistossa kirjoitetun tekstin muodossa ja 31 % perheistä esiintyi erilaisina kuvina ja kuvituksina, joihin lukeutui niin valokuvia kuin piirrettyjäkin kuvia (ks. Kuvio 3).

Kuvio 3: Perhehavainnot kuvituksessa ja tekstissä

Kuvituksista tehtiin 20 havaintoa heteronormatiivisista ydinperheistä, kuusi havaintoa heteroparista, 12 havaintoa etnisesti tai kulttuurisesti moninaisista perheistä ja kolme havaintoa sateenkaariperheestä. Rakenteeltaan moninaisia perheitä ei havaittu tai pystytty määrittelemään kuvituksista saatujen tietojen perusteella. Myös tekstimuodossa tehtyjä havaintoja tehtiin eniten heteronormatiivisista ydinperheistä, joita havaittiin tekstissä 35 kappaletta ja heteropareja taas 13. Toiseksi eniten tekstimuotoisia havaintoja tehtiin rakenteeltaan moninaisista perheistä, joista kaikki 24 tehtyä aineistohavaintoa olivat kirjoitetussa muodossa. Etnisesti tai kulttuurisesti moninaisista perheistä tehtiin 14 tekstihavaintoa ja sateenkaariperheestä neljä (ks. Kuvio4).

Kuvio 4: Havaintojen luonne perhetyypeittäin

Etnisesti tai kulttuurisesti moninaiisiin perheisiin liitettyjen aineistohavaintojen joukossa oli representaatioita kaksikielisistä perheistä, etnisesti moninmaisista perheistä, kahden kulttuurin perheistä, muslimiperheistä, maahanmuuttajaperheistä, pakolaisperheistä sekä erilaisista vähemmistökuulttuuriin kuuluvista perheistä kuten saamelaisperheistä ja suomenruotsalaisista perheistä. Tämän kategorian perheitä havaittiin tasaisesti niin kuvituksessa kuin tekstissäkin mutta hieman useammin tekstin muodossa (ks. Kuvio 4).

Sateenkaariperheistä ja -pareista tehtiin kuvallisiin aineistohavaintoihin sisältyi yksi kahden miehen muodostama pariskunta, yksi kahden äidin lapsiperhe ja yksi kahden isän lapsiperhe. Ainoa tekstihavainnoista noussut konkreettinen esimerkki sateenkaariperheestä oli oppikirjan Forum yhteiskuntaoppi I (Otava, 2016) opetustekstissä esiintynyt fiktiivinen kahden äidin uusperhe. Loput kolme tekstimuotoista aineistohavaintoa sateenkaariperheeseen liittyen olivat sateenkaariperheen käsitteeseen tai kahden samaa sukupuolta olevan henkilön parisuhteeseen viittaavia lyhyitä mainintoja sanastossa kuten ”sateenkaariperhe = Perhe, jossa on lapsia ja vaikkapa kaksi äitiä tai kaksi isää”, kirjassa Forum yhteiskuntaoppi I (Otava, 2016, s. 31).

Rakenteeltaan moninmaisista perheistä tehtiin aineistohavaintoihin sisältyi representaatioita adoptioperheestä, sijaisperheestä, uusperheestä, lapsikuolemaperheestä, leskiperheestä, yhden vanhemman tai huoltajan perheistä sekä laajennetuista perheistä, joihin kuului esimerkiksi lähisukulaisia tai muita perheenjäseneksi laskettavia henkilöitä. Suurin osa rakenteeltaan moninmaisiiin perheisiin liitettyistä aineistohavainnoista esiintyi luettelomaisissa käsiteryhmissä määritelmien tai irrallisina ilman määritelmää. Esimerkiksi oppikirjassa Vaikuttaja: alakoulun yhteiskuntaoppi I (Sanoma Pro, 2016, s. 13) kaikki rakenteellisesti moninaiset perhetyypit, sekä sateenkaariperhe, oli määritelty kuvassa, jossa perhetyypit käsitteineen kuvattiin erivärisistä geometrisista muodoista muodostettujen hahmojen avulla. Perhekäsitteitä ei määritelty lisäksi kuvailevan tekstin avulla eikä muin konkreettisin esimerkein. Toisessa analyysin kohteena olleessa yhteiskuntaopin oppikirjassa Forum: yhteiskuntaoppi I (Otava, 2016) vastaavat perhekäsitteet määriteltiin tekstin ja konkreettisen tarinamuotoisen esimerkin keinoin.

6 Pohdinta

Tutkimuksen tuloksista käy ilmi, että erilaisten perhemuotojen näkyvyys ei jakaudu oppikirjoissa tasaisesti, vaan tietyistä perhetyypeistä on havaittavissa huomattavasti enemmän representaatioita kuin toisista. Tämä tulos oli odotettavissa, sillä myös aiemman tutkimuksen mukaan on tavallista, että joitakin perhemalleja arvotetaan edelleen yhteiskunnassa korkeammalle ja pidetään luonnollisempina kuin toisia (Eerola ym., 2023). Niistä perheistä, jotka pystyttiin määrittelemään johonkin tiettyyn perhetyyppiin kuuluvaksi, jopa 42 % oli heteronormatiivisia ydinperheitä ja 15 % oli heteropariskuntia, mikä tarkoittaa, että melkein kolme viidesosaa oppikirjoissa havaituista perhekuvauksista mukaili heteronormatiivista tapaa kuvata suomalaista perhettä ja läheissuhteita (Eerola ym., 2023, s. 489). Tulos kertoo mahdollisesti siitä, että oppikirjantekijät, kuvittajat ja kustantajat tietoisesti tai tiedostamatta heijastavat tätä normia oppikirjojen maailmaan.

Siitä, kuinka kattavasti perheiden moninaisuus loppujen lopuksi näkyy neljännen luokan oppikirjoissa, kertoo se, että aineistosta tehtiin jonkinlaisia havaintoja kaikista ennakkoon määritellyistä perhetyypeistä. Tämä kertoo siitä, että perheiden moninaisuuden representaatioihin on jossain määrin panostettu Tamm ym., (2021b) oppikirjantekijöille ja kustantajille asettamien suositusten ja opetussuunnitelmassa (Opetushallitus, 2014) tehtyjen linjausten mukaisesti. Panostus näkyy esimerkiksi siinä, että perheiden etninen tai kulttuurinen moninaisuus oli tehty näkyväksi viidesosassa niistä perheistä, jotka olivat luokiteltavissa johonkin tiettyyn perhetyyppiin. Perheiden etnistä ja kulttuurista moninaisuutta huomioitiin niin kirjallisesti kuin kuvituksenkin keinoin, ja aiheesta tehtiin monipuolisia representaatioita.

Vaikka analysoitavan aineiston kokonaisuudesta löytyi vähintään muutama representaatio etnisesti ja kulttuurisesti moninaisista perheistä, sateenkaariperheistä ja rakenteeltaan moninaisista perheistä, havainnot eivät jakautuneet tasaisesti oppikirjojen välillä. Osassa oppikirjoista ei ollut havaittavissa ollenkaan representaatioita edeltävistä perhetyypeistä. Rakenteeltaan moninaisia perheitä havaittiin vain yhteiskuntaopin ja historian oppikirjoissa, joissa ne kuitenkin olivat määrällisesti suhteellisen usein edustettuina. Myös sateenkaariperheitä havaittiin vain viidestä aineistossa esiintyneestä oppikirjasta, ja niissä oppikirjoissa, joista havaintoja tehtiin, sateenkaariperheitä havaittiin useimmiten yksi, minkä lisäksi vain kerran koko aineistossa sateenkaariperheelle ja sen jäsenille annettiin nimet ja konteksti.

Esimerkiksi kirjassa Tutkimusmatka: ympäristööoppi 4 (Otava, 2017) ei havaittu ollenkaan yleisestä perhenormista poikkeavaa moninaisuutta. Moninaisuuden puutteellinen huomioiminen saattaa liittyä kirjan aikaisempaan julkaisuajankohtaan ja silloin voimassa oleviin normeihin. Toisaalta aineiston kaikista laajimmin perheiden moninaisuuden huomioiva oppikirja oli vielä aikaisemmin julkaistu saman kustantajan kirja: Forum: yhteiskuntaoppi I (Otava, 2016). Oppikirjoista havaittavan perhekuvan moniaisuuteen näytti vaikuttavan enemmän kirjan oppiaine ja kirjasta havaittujen perhekuvien kokonaismäärä kuin esimerkiksi julkaisu-aika tai kustantaja. Oppikirjoissa esiintyvän moninaisuuden määrä ja esitystapa vaikuttivat hyvin satunnaisilta, minkä vuoksi on mahdollista, että myös yksittäisten kirjantekijöiden ja kuvittajien omilla arvoilla ja taustoilla on saattanut olla merkitystä moninaisuuden kuvaamisen kannalta.

Tutkimuksesta saadut tulokset ovat linjassa Jantusen ja kollegoiden (2021) julkaisemien tulosten kanssa, joiden mukaan perusopetuksessa käytössä olevat oppikirjat ovat osittain puutteellisia kulttuuri-identiteetin rakentumisen kannalta (s. 89), minkä lisäksi tutkimuksen perusteella analyysissä mukana olleet neljännen luokan oppikirjat sisältävät ainakin osittaisia puutteita myös oppilaan perheidentiteetin tukemisen ja rakentumisen kannalta. Tutkimus toi ilmi, että etenkin sateenkaariperheet jäävät oppikirjoissa erittäin vähälle huomiolle, ja niihin tehdyt viittaukset jäävät usein pinnallisiksi tai pelkän käsitteen tasolle.

Tulosten luotettavuuteen vaikuttaa se, että tutkimuksessa tehdyt aineistohavainnot ja niiden pohjalta tehdyt luokittelut ovat väistämättä subjektiivisia, ja joku toinen tutkija olisi saattanut tulkita havaintoja eri tavalla. Luotettavuuden lisäämiseksi aineistohavainnot ja niiden luokitukset käytiin läpi ja tarkistettiin useaan kertaan niiden yhdenmukaisuuden varmistamiseksi. Tutkimustulosten luotettavuuteen vaikuttaa myös se, että tutkimuksen puitteissa pystyttiin analysoimaan vain murto-osaa mahdollisesti käytössä olevista materiaaleista. Laadullisen tutkimuksen tarkoitus ei kuitenkaan ole saavuttaa tilastollisia yleistyksiä vaan luoda kuvaus tai tulkinta ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, luku 3.4), eli tämän tutkimuksen tapauksessa luoda kuvaus perheiden moninaisuudesta oppikirjoissa. Kymmenenkin oppikirjan otannalla pystyttiin havaitsemaan perheen esittämiseen liittyviä trendejä ja huomaamaan vallalla olevien perhenormien heijastuvan oppikirjoihin vahvasti. Tutkimus tuo myös tietoa siitä, millaista perhenormia oppikirjat välittävät, ja luo pohjaa ja perustelua keskustelulle aiheen käsittelyyn liittyvistä puutteista ja kehityskohdista.

Tutkimuksen teoreettista pohjaa ja tutkimusmenetelmiä voisi soveltaa laajempaan jatkotutkimukseen eri luokka-asteille suunnattuihin oppimateriaaleihin, tiettyjen kustantajien oppimateriaaleihin sekä luokka- tai koulukohtaisesti käytössä oleviin oppikirjoihin. Moninaisuuden näkyväksi tekemiseen ja arvostamiseen oppimateriaalien tasolla veloitetaan perusopetuksen opetussuunnitelmassa (Opetushallitus, 2014), minkä vuoksi olisi tärkeää saada tietoa siitä, millaisia arvoja käytössä olevat oppimateriaalikonaisuudet tällä hetkellä edustavat. Pitkittäistutkimuksena jatkotutkimusta voitaisiin tehdä samalla rajauksella tutkimalla oppikirjoissa tapahtuvaa kehityskulkua ja muutosta aiheen käsittelyssä ajansaatossa. Aihetta olisi kiinnostavaa tarkastella myös kansainvälisellä tasolla ja vertailla eri maissa käytössä olevien oppimateriaalien välittämää perhekäsitystä.

Tutkimusta voidaan hyödyntää myös yksittäisten opettajien, luokkien tai koulujen toimintakulttuurin kehittämisessä yhdenvertaisemmaksi ja kaikenlaiset perheet huomioivaksi. Evans-Santiagon ja Linin (2016, s. 56) ohjeistus siitä, että opettajan itse tulee aktiivisesti arvioida luokassaan käyttämänsä oppimateriaalin moninaisuutta ja sensitiivisyyttä, korostuu merkitykseltään tämän tutkimuksen tulosten osoittaessa, että perheiden moninaisuuden käsittelyssä on vahvasti oppikirjakohtaisia eroja. Opettajan kannattaa siis tietoisesti kiinnittää huomiota moninaisuuden representaatioihin oppimateriaaleja valitessaan ja tarvittaessa täydentää opetuksen moninaisuutta muilla materiaaleilla.

Tutkimuksen tuloksia voidaan mahdollisesti hyödyntää myös oppikirjasuunnittelun ja kehityksen parissa, sillä tutkimus toi ilmi perheiden näkyvyyteen ja tasa-arvoon liittyvän epätasapainon nykyisissä oppikirjoissa. Perhe ilmiönä nostettiin oppikirjoissa huomattavan usein esille, jopa 339 kertaa, mikä osaltaan luo mahdollisuuksia perhekäsityksen moninaiseen käsittelyyn ja kuvaamiseen. Tätä mahdollisuutta ei tällä hetkellä hyödynnetä täydessä potentiaalissaan, sillä tulosten perusteella oppikirjasuunnittelussa voitaisiin kiinnittää vielä tarkemmin huomiota kaikenlaisten perheiden representaatioiden syvällisyyteen ja laatuun.

Lähteet

- Aarnio, K. (2021) Sateenkaariperheiden lasten suhteet vanhempiinsa ja ystäviinsä. Teoksessa Lahti, A., Aarnio, K., Moring, A., Kerppola, J., & Gaudeamus oy, kustantaja. (2021). *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. (s. 47–62) Gaudeamus.
- Aarnio, K., Kylmä, J., Solantausta, T., & Rotkirch, A. (2018). *Sateenkaariperheiden vanhemmat: kokemuksia lasten hyvinvoinnista, perhesuhteista ja tuen saannista*. 3, (Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja; No. D 63/2018).
Väestöliitto. <https://www.vaestoliitto.fi/verkkajulkaisut/sateenkaariperheiden-vanhemmat/>
- Aarnio, K., Lahti, A., Kerppola, J., Moring, A (2021) Johdanto: Moninaisia perheitä ja läheisiä sateenkaaren alla. Teoksessa Aarnio, K., Moring, A., Kerppola, J., & Gaudeamus oy, kustantaja. (2021). *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. (s. 9–27) Gaudeamus.
- Alanko, K (2014) *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?* Helsinki:
Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura
- Castrén, A. (2014) Konfiguraation näkökulma perheeseen. Teoksessa Hurme, H., Jokinen, K., Jallinoja, R. (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. 139–166. Gaudeamus
- Eerola, P., Paananen, M., & Repo, K. (2023). “Ordinary” and “diverse” families. A case study of family discourses by Finnish early childhood education and care administrators. *Journal of Family Studies*, 29(2), 489–505.
<https://doi.org/10.1080/13229400.2021.1939100>
- Evans-Santiago, B., & Lin, M. (2016). Inclusion With Sensitivity: *Teaching Children With LGBTQ Families*. *YC Young Children*, 71(2), 56–59, 61–63.
<https://www.proquest.com/scholarly-journals/inclusion-with-sensitivity-teaching-children/docview/1818310057/se-2>
- Hilmola, I. Pro gradu -tutkielma, *Sukupuolen representaatiot 2020-luvun aapisten kuvituksissa* Turun yliopisto
- Ilmakunnas, J. & Lahtinen, A. (2021) Perheen jäljillä keskiajalta nykypäivään. Teoksessa Ilmakunnas, J. & Lahtinen, A. (toim.) *Perheen jäljillä: perhesuhteiden moninaisuus pohjolassa 1400–2020* (s. 11–21) Vastapaino.
- Jallinoja, R., Hurme, H & Jokinen, K. (2014) Johdanto. Teoksessa Hurme, H., Jokinen, K., Jallinoja, R. (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. 7–17. Gaudeamus

- Jantunen, A., Suuriniemi, S., Salonen, V., Satokangas, H., ja Silokangas, K. (2021). 5 Opettajien käsitykset oppimateriaalien kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoisuudesta Teoksessa Tamm, M., Satokangas, H., Suuriniemi, S., Jantunen, A. (toim.), *Kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoinen perusopetus, KUPERA-tutkimus- ja arviointiraportti* 86, 108–109. Koulutuksen arviointikeskus HEA, kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. s. 79–109 <http://hdl.handle.net/10138/330269>
- Jokikokko, K. (2021). Kulttuurinen moninaisuus ja siihen liittyvä kasvatusta: Teoriataustaa kulttuurisen moninaisuuden teemojen käsittelyyn koulussa. Teoksessa E. Laasonen-Tervaoja, K. Jokikokko & J. Stevenson (toim.), *Kulttuurinen moninaisuus osaksi koulun arkea ja käytänteitä: Opas opettajalle kulttuurisen moninaisuuden huomioimiseen perusopetuksessa* (s. 5–29). KuTiMat.
- Jokinen, K. (2017). Ydinperheestä monimuotoisiin perheisiin. Teoksessa Hytönen, M. (toim.) *Perhe ja avioliitto muutoksessa* (s. 126–146) Kirkon tutkimuskeskus.
- Jokinen, K. (2014) Perhekäytäntöjen sosiologia. Teoksessa Hurme, H., Jokinen, K., Jallinoja, R. (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. 167–191. Gaudeamus
- Karvonen, U., Tainio, L. Routarinne, S. (2017) Oppia kirjoista. *Systemaattinen katsaus suomalaisten perusopetuksen oppimateriaalien tutkimukseen* Kasvatus ja Aika, 11(4), s. 39–57. <https://journal.fi/kasvatusja aika/article/view/68764/30247> [haettu 19.10.2025]
- Keskitalo, P. (2021). Kielellisesti ja kulttuurisesti moninainen saamelaisopetus. Teoksessa E. Laasonen-Tervaoja, K. Jokikokko & J. Stevenson (toim.), *Kulttuurinen moninaisuus osaksi koulun arkea ja käytänteitä: Opas opettajalle kulttuurisen moninaisuuden huomioimiseen perusopetuksessa* (s. 64–72). KuTiMat.
- Moring, A. & Kerppola-Pesu, J. (2017). Sateenkaariperheet Suomessa. Teoksessa Hytönen, M. (toim.) *Perhe ja avioliitto muutoksessa* (s. 207–236) Kirkon tutkimuskeskus.
- Murtoniemi, A. (2025) Kandidaatin tutkielma, *Isä ajaa autoa, äiti hoitaa lapsia. Sukupuolten representaatio kahdessa suomalaisessa aapisessa* Turun yliopisto.
- Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet>
- Pesonen, J. (2021). Moninaisuus lasten- ja nuortenkirjoissa – näkökulmia opetukseen. Teoksessa E. Laasonen-Tervaoja, K. Jokikokko & J. Stevenson (toim.), *Kulttuurinen moninaisuus osaksi koulun arkea ja käytänteitä: Opas opettajalle kulttuurisen moninaisuuden huomioimiseen perusopetuksessa* (s. 103–107). KuTiMat.

- Satokangas, H., Suuriniemi, S., Jantunen, A., & Karasti, K. (2021). 4 Oppimateriaalien kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoisuus Teoksessa Tamm, M., Satokangas, H., Suuriniemi, S., Jantunen, A. (toim.), *Kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoinen perusopetus, KUPERA-tutkimus- ja arviointiraportti* Koulutuksen arviointikeskus HEA, kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. s. 33–76
<http://hdl.handle.net/10138/330269>
- Taavetti, R., Alanko, K., & Heikkinen, L. (2015) *Hyvinvoiva sateenkaarinuoritutkimushanke*, Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
<https://doi.org/10.57049/nts.388>
- Tamm, M., Jantunen, A., Satokangas, H., & Suuriniemi, S. (toim.) (2021a) *Kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoinen perusopetus, KUPERA-tutkimus- ja arviointiraportti*. Koulutuksen arviointikeskus HEA, kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/330269>
- Tamm, M., Jantunen, A., Satokangas, H., & Suuriniemi, S. (toim.) (2021b) 2 Suositukset kootusti Oppimateriaalien kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoisuus Teoksessa Tamm, M., Satokangas, H., Suuriniemi, S., Jantunen, A. (toim.), *Kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoinen perusopetus, KUPERA-tutkimus- ja arviointiraportti* Koulutuksen arviointikeskus HEA, kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. s. 11–17.
<http://hdl.handle.net/10138/330269>
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2023). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Truong, N. L., Zongrone, A. D., & Kosciw, J. G. (2020a). *Erasure and resilience: The experiences of LGBTQ students of color, Black LGBTQ youth in U.S. schools*. New York: GLSEN.
- Truong, N. L., Zongrone, A. D., & Kosciw, J. G. (2020b). *Erasure and resilience: The experiences of LGBTQ students of color, Asian American and Pacific Islander LGBTQ youth in U.S. schools*. New York: GLSEN.
- Tuomi, J., Sarajärvi, A., & Tammi, kustantaja. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Zongrone, A. D., Truong, N. L., & Kosciw, J. G. (2020a). *Erasure and resilience: The experiences of LGBTQ students of color, Latinx LGBTQ youth in U.S. schools*. New York: GLSEN.

Zongrone, A. D., Truong, N. L., & Kosciw, J. G. (2020b). *Erasure and resilience: The experiences of LGBTQ students of color, Native American, American Indian, and Alaska Native LGBTQ youth in U.S. schools*. New York: GLSEN.

Aineistolähteet

- Arjanne, S., Heinonen, M., Jortikka, S., Kohtamäki, J., Korhonen, M., Kuusela, O., Laine, A., Taimi, M., Heinonen, V., & Otava, kustannusosakeyhtiö. (2017). *Tutkimusmatka: ympäristöoppi. 4* (1. painos.). Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Arvaja, S., Huttunen, T., Konttinen, M., Lairio, S., Löyttyniemi, A., Teräs, M., Kangasniemi, E., Pesonen-Kokko, S., Polkutie, A., & Otava, kustannusosakeyhtiö. (2019). *Uusi Kipinä: äidinkieli ja kirjallisuus. 4* (1. painos.). Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Bruun, J., Hieta, P., Kokkonen, O., Laurila, M., Mälkönen, S., & Sanoma Pro, kustantaja. (2016). *Vaikuttaja: alakoulun yhteiskuntaoppi. I* (1. painos.). Sanoma Pro Oy.
- Bruun, J., Kilpimaa-Lipasti, N., Komulainen, M., & Kotilainen, H. (2020). *Huima: äidinkieli ja kirjallisuus. 4* (1. painos.). Sanoma Pro Oy.
- Bruun, J., Kokkonen, O., Komulainen, M., Lehikoinen, H., Tiainen, A., & Tolvanen, P. (2025). *Ritari: Alakoulun historia. I* (1. painos.). Sanoma Pro Oy.
- Hautamäki, J., Cantell, H., Horstia-Niemi, S., Jutila, H., Sulonen, M.-R., Hautamäki, J., Kaasinen, A., Kesler, M., Pyörälä, M., Tarkela, J., Kyöstiö, K., & Sanoma Pro, kustantaja. (2021). *Kätkö: alakoulun ympäristöoppi. 4* (1. painos.). Sanoma Pro Oy.
- Häkkinen, K., Hänninen, L., Malinen, K., Ranta, P., Vallo, L., & Sanoma Pro, kustantaja. (2019). *Milli. 4B* (1. painos.). Sanoma Pro Oy.
- Kohi, A., Päivärinta, K., Turtiainen, S., Vihervä, V., Hämäläinen, E., & Otava, kustannusosakeyhtiö. (2017). *Forum. Yhteiskuntaoppi I* (1. painos.). Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Luukkonen, H.-K., Kalm, M., Luoma, M., Perälä, P., Tapiainen, T., Gröhn, I., & Otava, kustannusosakeyhtiö. (2022). *Oivaltaja. 4a* (1. painos.). Kustannusosakeyhtiö Otava.

Veijola, A., Rautiainen, M., Mikkonen, S., Niiranen, S., Mäki, H. I., & Kustannus Aarni, kustantaja. (2018). *Tutki ja tulkitse. Alakoulun historia: oppilaan kirja, I* (1. painos.). Kustannus Aarni.